

Det sköra relationsarbetet

En studie av fritidshemslärares metoder och erfarenheter

Av: Jennifer Palmhager Berg & Louise Dahvu

Handledare: John Björkman
Södertörns högskola
Grundläroutbildning med interkulturell profil
med inriktning mot Fritidshem Fritidspedagogiskt område 180hp
Självständigt arbete 15hp
VT 2024

Abstract

The fragile relationship work: A study of after school teachers' methods and experiences

The purpose of this study is to shed light on how school-age educare teachers' reason about their work in order to include all students in after-school education based on students' different conditions and needs. Issues touched upon and discussed in this study are school-age educare teachers' views on inclusion, pedagogical strategies and methods, and challenges that school-age educare teachers identify with inclusion work. This is a qualitative study and we have used semi-structured interviews to collect our data material. We have visited two different schools and interviewed four trained educare teachers with greater responsibility within the operation. We analyzed the collected material through a relational perspective. The results were divided into three different themes that answer our questions. In the result it appeared that the school-age educare teachers agree that it is important to work for and find alternative approaches to include all students in the activities. They also agree on the importance of being a responsive and engaged adult in social contexts and of actively building relationships with the students. When it comes to challenges, the experiences differed, we saw obstacles such as poor cooperation, staff shortages, guardians' resistance to diagnoses and religious reasons, among other things.

Keywords: Inclusion, leisure center, pedagogical methods, school-age educare teachers, relationships, relational perspective

Sammanfattning

Syftet med denna studie är att belysa hur fritidshemslärare resonerar om sitt arbete för att inkludera alla elever i fritidshemmets undervisning utifrån elevers olika förutsättningar och behov. Frågor som berörs och diskuteras i denna studie är fritidshemslärares syn på inkludering, pedagogiska strategier och metoder och utmaningar som fritidshemslärare identifierar med inkluderingsarbete. Detta är en kvalitativ studie och vi har använt oss av semistrukturerade intervjuer för insamling av vårt datamaterial. Vi har besökt två olika skolor och intervjuat fyra utbildade fritidshemslärare med större ansvar inom verksamheten. Det insamlade materialet analyserade vi genom ett relationellt perspektiv. Resultatet delades in i tre olika teman som besvarar våra frågeställningar. I resultatet framkom det att fritidshemslärarna är eniga om att det är viktigt att arbeta för och hitta alternativa tillvägagångssätt för att inkludera alla elever i verksamheten. Samtliga fritidshemslärare är även eniga om vikten av att vara en lyhörd och engagerad vuxen i de sociala sammanhangen och att aktivt bygga relationer med eleverna. När det gäller utmaningar skilde sig upplevelserna, vi fick bland annat syn på hinder som dålig samverkan, personalbrist, vårdnadshavares motstånd kring diagnoser samt religiösa skäl.

Nyckelord: Inkludering, fritidshem, pedagogiska metoder, fritidshemslärare, relationer, relationellt perspektiv

Innehåll

1. INLEDNING OCH BAKGRUND	1
2. SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	3
3. INKLUDERING	4
4. TIDIGARE FORSKNING	5
4.1. SÖKNINGSPROCESS	5
4.2. TIDIGARE STUDIER	5
4.3. SAMMANFATTNING AV TIDIGARE FORSKNING	7
.....	7
5. TEORETISK UTGÅNGSPUNKT	8
5.1. RELATIONELLA PERSPEKTIVET	8
.....	9
6. METOD	10
6.1. METODVAL	10
6.2. SEMISTRUKTURERADE INTERVJUER	10
6.3. URVAL.....	11
6.4. DATABEARBETNING OCH ANALYSMETOD	11
6.5. GENOMFÖRANDE	12
6.6. FÖRDELNING AV ARBETE	12
6.7. FORSKNINGSETISKA PRINCIPER	13
.....	13
7. RESULTAT OCH ANALYS	14
7.1. FRITIDSHEMSLÄRARNAS SYN PÅ INKLUDERING	14
7.1.1. <i>Analys</i>	16
7.1.2. <i>Sammanfattning</i>	16
7.2. PEDAGOGISKA STRATEGIER OCH METODER	17
7.2.1. <i>Strategier och metoder i planerade aktiviteter</i>	17
7.2.2. ANALYS	19
7.2.3. <i>Sammanfattning</i>	20
7.3. STRATEGIER OCH METODER I DEN FRIA LEKEN OCH DET SOCIALA SAMSPELET	20
7.3.1. <i>Analys</i>	22
7.3.2. <i>Sammanfattning</i>	23
7.4. UTMANINGAR MED INKLUDERINGSARBETE	23
7.4.1. ANALYS	25
7.4.2. <i>Sammanfattning</i>	26
.....	27
8. DISKUSSION	28
8.1. RESULTATDISKUSSION.....	28
8.2. METODDISKUSSION	31
8.3. VIDARE FORSKNING.....	32
9. REFERENSLISTA	33
10. BILAGA 1	35

1. Inledning och bakgrund

Under våra studieår har begreppet inkludering dykt upp i var och varannan kurs om fritidshemslärares arbete. Begreppet inkludering är centralt i fritidshemslärares uppdrag, men hur implementeras det egentligen i praktiken? Är det ett mål att eftersträva eller är det något som fritidshemsläraren konstant ska uppfylla? Vi undrar om det finns tydliga gemensamma riktlinjer som fritidshemslärarna ska arbeta med för att skapa en inkluderande verksamhet eller om de ska arbeta med egna strategier och metoder som fullgör arbetet. I denna studie undersöks fritidshemslärares uppfattning av begreppet inkludering, vilka strategier och metoder de använder för att skapa en inkluderande fritidshemsmiljö samt vilka utmaningar de identifierar med inkluderingsarbete. Fritidshemslärares berättelser kommer att tolkas och analyseras genom ett relationellt perspektiv. Att skapa goda relationer med eleverna är en viktig del för att främja en inkluderande fritidshemsmiljö. Jahanmahan (2012, s. 118) förklarar att för att en miljö ska ses som inkluderande bör elevernas mångfald ses som en tillgång i verksamheten. Därav är det av stor vikt att skapa en miljö där elever känner sig sedda, uppskattade och stöttade utifrån sina olika förutsättningar och behov. Inkludering på fritidshemmet är viktigt av flera skäl, dels för att det främjar elevernas kommunikations- och samarbetsförmåga, dels därför att det skapar en miljö där eleverna känner sig aktivt delaktiga i verksamheten. Inkluderingsarbetet kan även ge eleverna en känsla av tillhörighet och acceptans som kan ge positiva effekter för att minska samhällsklyftor och öppna ett sinne för lärande. Sättet eleverna bemöts på i verksamheten kan ha en avgörande inverkan för hur de senare uppfattar sin roll i samhället (Jahanmahan 2012, s. 120).

I läroplanen står det inget om begreppet inkludering, däremot tyder många formuleringar och begrepp på att verksamheten ska bedrivas genom inkluderande arbetssätt. Undervisningen i fritidshemmet ska stimulera elevernas utveckling utifrån deras olika behov, förutsättningar och intressen. Fritidshemmet ska erbjuda miljöer där eleverna får möjlighet att utveckla kamratrelationer samt känna tillhörighet och trygghet i gruppen. Undervisningen ska ta tillvara på elevernas olikheter och mångfald och genom detta ge dem möjlighet att få en djupare förståelse för varandras varierande bakgrunder, erfarenheter och sätt att tänka. Eleverna ska även få möjlighet att öva på att vara delaktiga och vara med och ta ansvar för att utforma verksamheten (Skolverket 2022, s. 25).

Under tiden då vi har varit ute på VFU, verksamhetsförlagd undervisning, samt arbetat som fritidshemslärare har vi insett att inkludering är en viktig del för att kunna bedriva en trygg, givande och utvecklande verksamhet för alla elever. Men även utifrån våra egna erfarenheter från grundskolan, då vi befann oss i situationer där vi inte kände oss inkluderade. Vi har under vår studietid fått möjlighet att reflektera över hur viktigt inkluderingsarbete är och vilken skillnad det kan göra för eleverna senare i livet. Utifrån detta uppstod vår tanke om att skriva en studie inom temat inkludering.

2.Syfte och frågeställningar

Syftet med denna studie är att belysa hur fritidshemslärare resonerar om sitt arbete för att inkludera alla elever i fritidshemmets undervisning utifrån elevers olika förutsättningar och behov. Vi utgår från följande frågeställningar:

- Vilka innebörder lägger fritidshemslärare i begreppet inkludering i relation till fritidshemsverksamheten?
- Vilka praktiska strategier och metoder lyfter fritidshemslärare fram i sitt arbete med inkludering?
- Vilka utmaningar identifierar fritidshemslärare i sitt arbete med inkludering?

3. Inkludering

Inkludering är ett mångtydigt begrepp och det kan vara svårt att definiera vad som egentligen menas med det då det innehåller flera olika aspekter. Beroende på vems perspektiv en delges kan betydelsen komma att skiljas.

Enligt Holmberg (2020, s. 102) innebär inkludering i fritidshemsverksamheten att pedagogerna arbetar för att skapa en undervisningsmiljö där alla elever ges förutsättningar till en meningsfull tid utifrån deras unika förutsättningar och behov. Vidare förklarar Holmberg (2020, s. 102) att inkludering i fritidshemsverksamheten inte innebär att det är eleverna som ska anpassa sig för att passa in. Med andra ord är det snarare pedagogernas ansvar att se till att verksamheten är tillgänglig och välkomnande för alla elever. Holmberg (2020, s. 102) fokuserar på betydelsen om att ha en god relation till elevgruppen och följa elevernas personliga utveckling för att skapa och upprätthålla en inkluderande fritidshemsmiljö.

Nilholm & Göransson (2013, s. 26) förespråkar att olikheter bör betraktas som en tillgång snarare än som hinder. Detta är centralt i ett inkluderande synsätt. Det innebär att man ser elevers olikheter, varierande förutsättningar och behov som berikande och betydelsefullt för att skapa en inkluderande miljö. Nilholm & Göransson (2013, s. 27) betonar vidare att skapandet av en inkluderande miljö framhålls genom gemenskap. Med gemenskap menar de bland annat att verksamheten arbetar för att främja elevernas gemensamma utveckling samt möjliggör nya erfarenheter genom olika möten och interaktioner med sina kamrater. Genom att främja gemenskapen bland eleverna och möjliggöra olika möten och interaktioner, kan eleverna utvecklas tillsammans och dra nytta av varandras olika bakgrunder och erfarenheter. Effekterna av ett inkluderande förhållningssätt är att det ökar elevernas känsla för gemenskap och elevernas delaktighet i verksamheten (Nilholm & Göransson 2013, s. 30).

4. Tidigare forskning

Här presenterar vi den tidigare forskning vi kommer att använda oss av och vi avslutar med en sammanfattning där vi går igenom hur den är relevant för denna studie. Under vår sökningsprocess har vi funnit två tidigare studier som berör inkludering i skolverksamheten generellt, som vi anser vara relevanta även för fritidshemmet. De två övriga studierna behandlar inkludering specifikt inom fritidshemsverksamheten.

4.1. Sökningsprocess

I vår sökning efter tidigare forskning använde vi oss av olika datasökbaser såsom Söderscholar samt ERICS databas. För att finna relevanta studier använde vi sökorden inkludering, delaktighet, fritidshem, skola och tydliggörande pedagogik i vår sökningsprocess. I sökningsprocessen gjorde vi inga avgränsningar på hur gamla artiklarna fick vara.

4.2. Tidigare studier

Den första artikeln vi kommer att använda oss av är ”Friskolan som en frizon för elever i behov av särskilt stöd?- Inkludering, olikhet och specialpedagogik” (2015) skriven av Katarina Gustafson och Eva Hjärne. Syftet med denna artikel är att undersöka hur inkluderingsarbete ser ut i praktiken enligt fritidshemslärare, samt tillämpningen av pedagogiska strategier för att skapa en inkluderande skolmiljö. Undersökningsmetoder som används i denna studie var fokusgruppsintervjuer och analys av skolledningens, lärares samt elevers berättelser. Analysen genomfördes utifrån ett sociokulturellt perspektiv samt “community of practices”, på svenska kallat praxisgemenskap, vilket är en social teori om lärande. Resultatet av studien visar att skolledning och lärare är överens om vissa centrala pedagogiska strategier som bidrar till en inkluderande skolmiljö. Dessa strategier är: fokus på relationsbyggande med elever samt vårdnadshavare, att specialpedagogik ses som en pedagogik för alla elever snarare än för enskilda elever, kompetenta lärare och tydliga instruktioner till alla elever, samt dubbelbemannat med lärare i en undervisningssituation snarare än enskilda undervisningsgrupper.

Den andra artikeln handlar om undervisningssituationer i relation till elever med intellektuell funktionsnedsättning, som är relevanta i relation till fritidshemmet. Artikeln "Hur skolor kan utveckla elevers funktionella kunskaper – en nordisk forskningsöversikt om undervisning av elever med intellektuell funktionsnedsättning" (2022) skriven av Ingrid Olsson, syftar till att analysera forskning som undersöker undervisningssituationer i skolan. Målet med studien är att utveckla elevers funktionella kunskaper för att främja inkludering genom självständigt och demokratiskt deltagande i samhället. Genom att inkludera elever med olika behov och förutsättningar i forskningsöversikten kan man förstå vilka strategier och metoder som är mest effektiva för att stödja deras utveckling. I denna studie användes den didaktiska triangeln där pedagogen, eleven och kunskapsinnehållet är centrala hörnstenar, samt SMART- modellen för analys av det empiriska materialet. Resultaten som framkom i denna studie visar att forskningen om pedagogiken fokuserar på pedagogers förhållningssätt och beteenden samt användningen av pedagogiskt material. När det gäller forskningen om eleverna bidrar den med insikter om elevens självbild, självförtroende, förmåga att ta egna beslut, förmågan att hantera tid samt användningen av individuella utvecklingsplaner. Studiens resultat illustrerar inkludering genom att undersöka hur olika undervisningsmetoder och strategier har påverkat elever inom olika sammanhang. Forskningen om kunskapsinnehållet omfattar utbildning inom olika skolämnen samt policydokument som relaterar till undervisningen.

De övriga studierna fokuserar uttryckligen på fritidshemmet och inkludering, vilket gör dem extra relevanta för vår studie. Artikeln "Lärares handlingar för att främja social inkludering i fritidshemmets utomhusverksamhet- en observationsstudie" (2024) skriven av Birgitta Lundbäck, är en studie som vill bidra med kunskap om hur fritidshemslärare främjar social inkludering i fritidshemmet och under sommarlov. Undersökningsplatsen var skolgården och metoden som användes var observationer där forskaren intog en passiv position. Med andra ord deltog forskaren själv inte i några aktiviteter på skolgården. Sammanlagt rörde det sig om tretton observationer av elever i förskoleklass upp till årskurs 6 under en period på sju veckor. Studien visar att när lärare är delaktiga i aktiviteter interagerar eleverna med varandra på ett mer vänskapligt och respektfullt sätt, men när lärarna inte syns till kan vissa elever visa tecken på exkludering. Resultatet som framkommit i studien är att planerade aktiviteter är en metod som kan bidra till ökad social inkludering i fritidshemmet.

I artikeln "Undervisning i ett fritidshem för alla?" (2023) skriven av Marina Wernholm, är syftet att problematisera fritidshemslärares syn på att stödja elever i fritidshemmet. Studien analyserar olika diskurser utifrån social konstruktivistisk teoribildning om undervisning av elever i behov av särskilt stöd. Undersökningsmetoden var två olika fokusgruppssamtal med fem respektive tre fritidshemslärare. De delar med sig av sina erfarenheter kopplade till ämnet utifrån ett frågeformulär förberedda av forskaren. Områden som behandlas är bland annat elever i behov av särskilt stöd, inkludering i den fritidspedagogiska undervisningen och specialpedagogiska verktyg. Materialet ger oss en inblick i utmaningarna med att bemöta alla elever med särskilt stöd. Wernholm beskriver att detta bara möjliggörs när förutsättningar ges. Det är en efterfrågan på fler fritidshemspedagoger och inte specialpedagoger på grund av att specialpedagogerna inte fokuserar lika mycket på relationsbyggandet med eleverna.

4.3.Sammanfattning av tidigare forskning

Sammanfattningsvis belyser den tidigare forskningen olika aspekter av arbetet med inkludering i skolverksamheten. Artiklarnas fokus ligger på specialpedagogik, praktiska strategier, metoder och utmaningar. Dessa områden som analyseras i artiklarna understödjer vår undersökning av inkluderingsarbetet i fritidshemmet. Till följd av den relativa avsaknaden av tidigare fritidshemsforskning på temat inkludering har vi även medtagit artiklar som behandlar andra skolmiljöer än fritidshemmet. Med vår studie strävar vi efter att minska denna lucka inom fritidshemsforskningen genom att tillföra nya kunskaper om hur lärare i fritidshem resonerar om inkluderingsarbetet i fritidshemsverksamheten.

5. Teoretisk utgångspunkt

I denna del redogör vi för det teoretiska perspektiv vi kommer att använda i analysen av den insamlade empirin. Vi avslutar med en motivering till varför vi just har valt detta perspektiv.

5.1. Relationella perspektivet

Enligt Specialpedagogiska skolmyndigheten (2019) är kärnan i det relationella perspektivet relationer, samspel och kommunikation. Istället för att fokusera på elevens brister är det viktigare att undersöka hur omgivningen, pedagogernas handlingar och lärandemiljö, bemöter varje elevs individuella behov. Genom att anamma detta perspektiv vill vi synliggöra hur fritidshemslärarna resonerar om inkluderingsarbetet i fritidshemsverksamheten. Enligt Specialpedagogiska skolmyndigheten (2019) har skolan ett gemensamt ansvar att erbjuda pedagogiska insatser och långsiktiga lösningar.

Utifrån det relationella perspektivet lägger pedagogen sitt fokus på mötet med alla elever, med andra ord blir diagnoser och funktionsvariationer irrelevanta. Det är skolans olika verksamheters uppdrag att minska utanförskap och främja en trygg, inkluderande och välkomnande miljö för alla elever (Holmberg, 2020, s. 102). I det relationella perspektivet utgår man från en gemenskapsorienterad syn på inkludering. Detta innebär att mångfald och olikheter anses vara en tillgång så att barn får möjlighet att utvecklas utifrån sina egna förutsättningar och behov (Holmberg 2020, 102).

Enligt Aspelin & Persson (2011, s. 10) är centrala begrepp inom ett relationellt perspektiv relationer, kommunikation och pedagogiska möten. Relationer menar Aspelin & Persson (2011, s. 14) är grundläggande för att bedriva en pedagogisk verksamhet. De förklarar däremot att lärare inte enbart ska fokusera på de sociala relationerna till eleverna utan att fokus även bör ligga på kunskapsutveckling. Men när lärare har utvecklat goda relationer med eleverna, med en grund byggd av tillit och respekt, sker kunskapsutvecklingen naturligt i samklang med detta. Goda relationer utgör alltså grunden för en meningsfull och utvecklande lärmiljö. Kommunikation är en grundläggande aspekt för att skapa meningsfulla relationer.

För att skapa en trygg och utvecklande verksamhet bör kommunikationen vara grundad på öppenhet, fördomsfrihet och respekt. Detta bidrar till att förstå varandra bättre och är effektivt för att skapa en positiv miljö för eleverna, förklarar Aspelin & Persson (2011, s. 109).

Pedagogiska möten syftar på situationer och samverkan mellan lärare och elev för att främja lärande och utveckling. Det som är centralt för pedagogiska möten är att läraren bekräftar eleven genom att vara öppen och tillmötesgående till elevens olika förutsättningar och behov just i denna stund (Aspelin & Persson 2011, s. 10). Det handlar om att som lärare känna elevgruppen och vara medveten om deras olika förutsättningar och behov för att kunna bemöta eleverna utifrån var de befinner sig i just nu i sitt mående, kanske behöver de en vilopaus? Eller få möjlighet att röra på sig? Vidare förklarar Aspelin och Persson (2011, s. 11) att pedagogiska möten är grundläggande för att skapa en stödjande och meningsfull miljö där eleverna känner sig sedda, hörda och bekräftade.

Det relationella perspektivet kommer vi att ha som utgångspunkt för att analysera hur fritidshemslärarna resonerar om begreppet inkludering, deras beskrivna strategier och metoder för att främja inkludering, samt vilka utmaningar som de identifierar i inkluderingsarbetet. Fritidshemslärarnas berättelser kommer att analyseras genom perspektivets centrala begrepp, gemenskapsorienterad, relationer, kommunikation och pedagogiska möten. Det relationella perspektivet är en fruktbar teoretisk utgångspunkt eftersom det synliggör sammanhang kopplade till inkludering, vilket är centralt för den här studien. Det relationella perspektivet är viktigt för eleverna på fritidshemmet för att lärarna ska se deras olika behov och förutsättningar, anser Holmgren (2020, s. 97). I studien kan då fritidshemslärarnas uppfattningar om inkluderingsarbetet tydliggöras utifrån det relationella perspektivet.

6. Metod

I detta avsnitt går vi igenom den metod vi kommer att använda för insamling av empiri, samt för en diskussion om varför vi anser att denna lämpar sig för ämnet vi skriver om. Vidare går vi igenom hur vi har resonerat kring val av intervjuteknik, urval, databearbetning och analysmetod, genomförande, fördelning av arbete och slutligen forskningsetiska principer.

6.1. Metodval

Vi har valt att använda oss av kvalitativa metoder. Kvalitativa metoder kännetecknas av användningen av intervjuer och/- eller observationer för att samla in tankar, erfarenheter och åsikter från personer med kunskap inom det undersökta området. Kvalitativa metoder främjar en djupgående förståelse av ämnet då detta metodval kan hjälpa oss att besvara frågor som hur och varför, vilket möjliggör en mer ingående analys (Reinecker & Jorgensen, 2018, s. 174). Eftersom vårt syfte är att skapa en djupare förståelse för fritidshemslärares synsätt och erfarenheter gällande inkluderingsarbetet i fritidshemsverksamheten anser vi att kvalitativa metoder är ett lämpligt val.

Vi har valt att använda oss av intervjuer eftersom det möjliggör upptäckandet och identifierandet av hur fritidshemslärarna resonerar om fenomenet, inkludering. Genom att använda kvalitativa intervjuer som tillvägagångssätt ges respondenterna möjlighet att svara med sina egna ord utifrån sina erfarenheter och uppfattningar kring det valda ämnet (Patel & Davidsson 2019, s. 105).

6.2. Semistrukturerade intervjuer

Ahrne & Svensson (2015, s. 59) förklarar att det finns olika typer av kvalitativa intervjuer som forskare kan förhålla sig till. Ostrukturerade intervjuer, semistrukturerade intervjuer och löst strukturerade intervjuer är alla exempel på kvalitativa intervjuer men har olika grundstrukturer. Beroende på vad syftet med arbetet är kan det skilja sig vilken intervjuteknik

en använder sig av. I detta självständiga arbete har vi valt att använda oss av semistrukturerade intervjuer för att samla empiri till arbetet.

Semistrukturerade intervjuer innebär att frågorna är organiserade kring specifika teman som vi vill ha information om, samtidigt som deltagarna har friheten att fritt uttrycka sina tankar och erfarenheter (Patel & Davidsson, 2019, s. 105). Semistrukturerade intervjuer är delvis strukturerade och samtidigt flexibla. Genom att följa de förberedda frågorna som riktlinjer och samtidigt ställa följdfrågor utifrån respondenternas svar, kan vi utforska ämnet djupare och få en mer omfattande förståelse för det vi vill veta.

6.3.Urval

Urval som gjorts i denna studie är att vi har valt att intervjua fritidshemslärare som arbetar på fritidshem för lägre årskurser. Barn i som går i de lägre årskurserna är relativt nya i fritidshemmets verksamhet och kan vara i behov av extra stöd när det kommer till inkludering. Det gäller både elevernas deltagande i planerade aktiviteter och deras sociala interaktion i fri lek, vilket ofta fungerar som en arena för relationsskapande. Urvalet av intervjupersoner är också baserat på att intervjua personer som är utbildade och erfarna fritidshemslärare med ett större ansvar inom verksamheten. Vi har gjort detta urval av fritidshemslärare eftersom dessa personer kan bidra till en bredare förståelse för inkluderingsarbete i fritidshemmet, samt dela med sig av sina erfarenheter och förhållningssätt gällande inkludering. Ahrne & Svensson (2015, s. 62) förklarar att detta kallas för ett tvåstegsurval, där vi först har valt ut verksamhet och sedan valt vilka personer inom verksamheten som vi vill intervjua. Utifrån ett bekvämlighetsurval valde vi att genomföra intervjuerna på skolor som låg geografiskt nära vår hemort.

6.4.Databearbetning och analysmetod

Vi genomförde den empiriska insamlingen tidigt i vårt arbete då vi ville vara säkra på att vi hade mycket tid för att bearbeta det empiriska materialet. När vi genomförde våra intervjuer fick vi samtycke från samtliga att spela in samtalet. Vi använde en diktafon som verktyg för

inspelning som vi lånade på vårt lärosäte, Södertörns högskola. För att underlätta arbetet transkriberade vi vårt empiriska material från ljud till skrift. När transkriberingen av samtliga intervjuer var genomförd, skrev vi ut det empiriska materialet så att vi kunde få en bättre överblick av informationen som framkommit i intervjuerna. Vi använde oss av en analysmetod som går i linje med en fenomenografisk analys som Patel och Davidsson (2019, s. 155) beskriver. Vi började med att lära känna det empiriska materialet genom att läsa igenom det upprepade gånger. När vi hade bekantat oss med materialet genom läsning samt anteckningar, kunde vi urskilja mönster i respektive svar och delade in materialet i tre olika teman som besvarar våra frågeställningar. Med en tydlig överblick och struktur över det empiriska materialet kunde vi sedan påbörja bearbetningen och skrivandet av resultat och analysdelen.

6.5.Genomförande

Vi har intervjuat fyra respondenter som arbetar inom fritidshemsverksamheten som fritidshemslärare. Tre fritidshemslärare har vi intervjuat på respektive arbetsplats och en intervju genomfördes digitalt via zoom. Samtliga intervjuer varade i ca 40 minuter. Intervjuerna skedde enskilt och var semistrukturerade, det fanns med andra ord förberedda intervjufrågor (se bilaga 1), med öppna frågor som gav respondenterna möjligheten att svara utifrån olika tolkningar och erfarenheter vilket även ledde till olika svar. Vi turades om att leda intervjuer och valde att dela upp arbetsfördelningen inför intervjuerna då en var ansvarig över inspelningen och att ställa intervjufrågorna, medan den andra antecknade respondenternas svar, samt bar ett ansvar för att våra frågor blev besvarade.

6.6.Fördelning av arbete

Innan fördelningen av arbetet gick vi systematiskt igenom våra styrkor och svagheter för att tydliggöra hur vi kan komplettera för varandra på bästa möjliga sätt. Vi har valt att arbeta sida vid sida på de områden som kräver mer arbete och tankekraft. Men vi har även valt att arbeta självständigt var för sig med de områden som vi haft ett extra intresse för. Dock har vi gått igenom varje moment tillsammans och stöttat varandra där det har funnits behov. Vi har

kontinuerligt varje vecka haft avstämningsmöten via zoom samt fysiska träffar. Vi har haft dokumentet delat med varandra för att direkt kunna se justeringar och se uppsatsen växa.

6.7.Forskningsetiska principer

I vårt självständiga arbete har vi utgått ifrån Vetenskapsrådet fyra riktlinjer kring forskningsetik som består av informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet (Vetenskapsrådet, 2002).

Informationskravet tillämpade vi genom att ge de medverkande personerna tydlig information om vad syftet med detta arbete är samt att undersökningen kommer att genomföras genom intervjuer. För att motivera deras deltagande informerade vi de om att deras medverkan bidrar till att skapa viktig forskning inom fritidshemsverksamheten, att det var frivilligt att delta och att de har möjlighet att avbryta medverkan när de vill. Vidare blev deltagarna informerade om att den insamlade empirin enbart kommer att användas till forskning och ingenting annat. De medverkande personerna blev informerade om detta i samband med att vi skickade ut förfrågan om att delta i detta arbete. Vi gav deltagarna så mycket information vi kunde för att skapa en känsla av trygghet och säkerhet kring deras medverkan. Den andra forskningsetiska principen är samtyckeskravet som innebär att ha samtycke från deltagarna innan undersökningen påbörjas. Innan intervjuerna påbörjades var vi noggranna med att deltagarna hade gett sitt samtycke och att eventuella specifika villkor för medverkan klargjorts, exempelvis om de var okej med att bli inspelade. Den tredje principen är konfidentialitetskravet som handlar om att deltagarnas uppgifter ska hanteras varsamt så att utomstående inte har möjlighet att identifiera vilka deltagarna är. Vi valde därför att anonymisera deltagarna genom att benämna de som FL1, FL2, FL3 och FL4. FL står för fritidshemslärare. Nyttjandekravet är den fjärde principen som innebär att uppgifter vi samlat in i vår undersökning endast kommer användas till forskningsändamål. Detta klargjorde vi för de medverkande som även fick möjlighet att ta del av det empiriska materialet om de ville.

7.Resultat och analys

I detta avsnitt går vi igenom resultat och analys av vårt empiriska material. Den första frågeställningen vi kommer att besvara är fritidshemslärarnas syn på inkludering, som efterföljs av deras resonemang om pedagogiska strategier och metoder, slutligen deras upplevda utmaningar med inkluderingsarbete.

7.1.Fritidshemslärarnas syn på inkludering

Vilka innebörder lägger fritidshemslärare i begreppet inkludering i relation till fritidshemsverksamheten?

I det stora hela är respondenterna överens om vad begreppet inkludering betyder för dem i fritidshemsverksamheten. De talar om att alla elever ska kunna vara med och delta i verksamheten utifrån sina egna förutsättningar och behov. De redogör även för pedagogiska förhållningssätt för att bidra till en känsla av gemenskap hos eleverna. Det främsta pedagogiska förhållningssättet som presenteras är relationsarbetet med eleverna.

När FL1 beskriver sin syn på inkludering i fritidshemmet framhävs betydelsen av att alla elever ska vara delaktiga och att det är fritidshemslärarna som ska möjliggöra detta. För att inkluderas menar FL1 att elever ska uppleva en slags acceptans från sina klasskamrater, för att känna sig som en del av elevgruppen. FL1 beskriver sin syn på inkludering på följande sätt:

Inkluderingen är att alla ska vara med. Tillhöra samma grupp eller samma gemenskap. Och att gruppen tillåter detta. Så för mig så blir det att gruppen accepterar den andra, du är inkluderad från vår sida.

Dock fortsätter FL1 att upplysa om att det är viktigt att känna elevgruppen och respektera varje elevs självbestämmande, med andra ord, deras autonomi. Eftersom fritidshemsverksamheten är frivilligt, ska det inte sättas några tvång på eleverna att delta, men det är viktigt att fritidshemsläraren skapar miljöer för att locka eleverna till att vilja delta. FL1 beskriver det på följande sätt:

Men sen kan det vara så att individen som man syftar till kan ju välja att avböja. För ska man tvinga in den eleven så har du inte inkluderat längre, utan då blir det någon form av tvång, då dör inkludering, tycker jag. Om man ska ta en kontrast mellan fritidshemspedagogik och katederundervisning, om alla måste göra samma sak och alla gör det under hot om straff, är man inkluderad då?

FL1 betonar skillnaden mellan skola och fritidshemmet på det sättet att fritidshemmet är frivilligt. FL1s resonemang är att få alla elever att vilja delta, samtidigt som det är viktigt att respektera deras autonomi. FL2 är inne på samma linje. Båda belyser att fritidshemslärarna ska ge eleverna möjlighet att bestämma över sitt eget deltagande och fatta egna beslut över sin vistelse i fritidshemmet. FL2 förklarar inkludering med fokus på aktiviteter. FL2 beskriver det så här:

Få med allihop och på ett eller annat sätt. Alla barnen är ju olika, men hur kan man få med barnen trots att de är olika? Det finns elever som vägrar och vill inte testa på en aktivitet och då tänker jag att det är fine.

FL2 uttrycker att det är okej att elever får vägra vara med på aktiviteter och förmedlar en viss fundersamhet till just hur man som fritidshemslärare ska få med alla elever. Även FL4:s uttalande pekar på en uppfattning att alla elever ska känna sig inkluderade, oavsett diagnos eller funktionsvariationer. Verksamheten ska vara en öppen miljö för alla elever och det är fritidshemslärarens uppgift att lyckas med det arbetet. FL4:s redogörelse för inkludering på fritidshemmet är följande:

Alltså det är ju att ge samma möjlighet att delta i aktiviteter för alla elever oavsett diagnos och handikapp.

I FL4:s resonemang framträder betydelsen av inkludering för samtliga elever på fritidshemmet, där fokus ligger på att ge alla elever möjlighet att delta i aktiviteter. Detta kan ses som ett uttryck för en medvetenhet om vikten av behovet av en miljö där alla elever känner sig välkomna, oavsett diagnoser eller funktionsvariationer.

7.1.1. Analys

Respondenterna förklarar att det ligger på lärarnas axlar att ständigt sträva efter en öppen miljö på fritidshemmet. För FL1 innebär inkludering att alla elever ska känna sig accepterade och som en del av elevgruppen. Enligt Specialpedagogiska skolmyndigheten (2019) är det även viktigt att undersöka hur bland annat omgivningen bemöter varje barns individuella behov. Vi tänker att det är fritidshemslärarnas uppgift att arbeta för att möta elevernas individuella behov och förutsättningar i fritidshemsmiljön. Respondenterna FL1 och FL2 säger sig lägga stor vikt vid att se elevernas behov och att möjliggöra för deras autonomi, samt att skapa en gemenskapsorienterad miljö på fritidshemmet. FL1 nämner dock att en del ligger på att eleverna själva ska acceptera varandra. Vi kan tyda respondenternas utsagor i relation till en gemenskapsorienterad miljö. När man talar om en gemenskapsorienterad miljö utifrån det relationella perspektivet, vill man att mångfald och olikheter ska ses som en tillgång, så att barn får möjlighet att utvecklas utifrån sina egna förutsättningar och behov (Holmberg 2020, 102). Utifrån det relationella perspektivet kan vi se att respondenterna är överens om betydelsen av inkludering i ett fritidshem. Det relationella perspektivet innebär att ta bort blicken från diagnoser och funktionsvariationer för att istället fokusera på enskilda behov, då alla individer är olika (Holmberg, 2020, s. 102). FL4 lyfter att inkludering handlar om att ge alla elever samma möjligheter, med betoning på att alla elever ska ses som olika individer med olika behov, och inte som individer med diagnoser eller dylikt. I enlighet med Nilholm & Göransson (2013) anser även respondenterna det betydande att fritidshemslärare fokuserar på att arbeta för att verksamheten ska bygga på en gemenskap där alla elever känner sig trygga att utvecklas i sina interaktioner med sina kamrater. Vi tror att dessa tillvägagångssätt för inkludering främjar en känsla av tillhörighet men även en ökad förståelse och respekt för olikheter bland elever.

7.1.2. Sammanfattning

Sammanfattningsvis beskriver respondenterna deras syn på inkludering som ett fenomen byggt på gemenskap. Det är tydligt att respondenterna menar sig lägga stor vikt på autonomi och delaktighet för att skapa en meningsfull och berikande fritidshemsupplevelse för eleverna. Utifrån respondenternas syn på inkludering handlar det om att alla elever ska få möjligheten att delta utifrån egen vilja och egna behov, och att det är fritidshemslärarnas uppgift att

möjliggöra detta. Vi tolkar deras svar att en inkluderande miljö innebär att eleverna inte behöver anpassa sig för att passa in, utan det är lärarna som kontinuerligt ska planera och arbeta för att eleverna ska känna sig inkluderade.

7.2. Pedagogiska strategier och metoder

Vilka praktiska strategier och metoder lyfter fritidshemslärare fram i sitt arbete med inkludering?

Under denna rubrik kommer vi inledningsvis att presentera pedagogiska strategier och metoder som respondenterna beskriver kan vara användbara i planerade aktiviteter. Därefter går vi vidare till strategier och metoder som de lyfter fram för den fria leken och det sociala samspelet.

7.2.1. Strategier och metoder i planerade aktiviteter

Respondenterna belyser elevernas intressen som centralt för att motivera dem att vilja delta i planerade aktiviteter. Elevernas intressen kan skapa nyfikenhet hos dem att testa på nya aktiviteter, det kan också vara en strategi för att hålla eleverna engagerade och stanna kvar i aktiviteten. För att skapa inkluderande lärmiljöer beskriver FL1 att utgå från elevernas intresse är det centrala i planerade aktiviteter. Hen förklarar även att ett intresse kan se ut på olika sätt, det kan vara ett intresse till ett område eller ett intresse till någon i elevgruppen. FL1 resonerar på följande sätt:

Alltså någonting måste intressera eleverna till att stanna kvar i aktiviteten, alltså att den vara en del av gruppen och en del av arbetet som vi gör. Antingen ett starkt intresse till en kompis som är där eller till aktiviteten själv.

Vi tolkar att FL1:s poäng med citatet är att fritidshemslärare ska skapa en miljö som lockar elever till att vilja delta i aktiviteter, det antingen kan vara genom aktiviteten i sig eller genom sociala relationer. FL1 betonar att hen lägger engagemang på att ta reda på elevernas intressen för att skapa planerade aktiviteter utifrån det. FL2s strategier talar mer för fri lek tills en planerad aktivitet bestäms. Dock talar FL2 om att introducera nya upptäckter för eleverna och på så sätt stärka elevgruppen. FL2 beskriver sin synpunkt på detta sätt:

För det mesta så brukar jag ändå ha fritt och barnen får välja själva. Men ibland när det kommer nya aktiviteter kan man bjuda in elever och få alla att testa på. Förra veckan började vi med experiment till exempel, och där tänker vi att alla eleverna ska ändå få testa på och vara med. Och då blir de på sätt och vis inkluderade i det, och får chans att bilda en uppfattning om vad de tycker om aktiviteten.

FL2 talar om att elevernas fria lek och autonomi är viktig i fritidshemsverksamheten där hen arbetar. Dock ser hen gärna att alla elever prövar en ny aktivitet när det är aktuellt. Sedan kan de välja själva om de vill delta eller ej. Det är dock också viktigt, enligt respondenten, att skapa en nyfikenhet till att pröva nya aktiviteter, och att alla elever ska prova en ny aktivitet åtminstone en gång.

FL3 anser, tydligare än FL2, att det är viktigt att ge eleverna en möjlighet att få pröva och ompröva. Vi tolkar FL2:s motivering på så sätt att vissa elever som tycker att en viss aktivitet är krävande eller ointressanta, så ska det ändå finnas möjlighet att prova på vid flera tillfällen. Eleverna ska inte tvingas på aktiviteter när lusten inte finns där, men det ska finnas tillgängligt när lusten väl finns där. FL3 resonerar på detta sätt:

Vissa saker behöver eleven exponeras för gång på gång, så man har samma upplägg flera gånger i rad alltså flera veckor i rad och tillslut, sista kanske fjärde gången vågar eleven. Man kanske inte vill första gången och det får vara okej.

Som vi tolkar FL3:s poäng handlar det om att gradvis exponera elever för samma upplägg av aktiviteter. Det understryks att det är naturligt att vissa elever inte vill delta första gången, då är det viktigt att respektera deras takt och grad av deltagande. Ett annat resonemang som dök upp gällande frågan om praktiska strategier och metoder handlar om personalresurser. FL3 belyser att hen anser att det finns fördelar med att vara personal i par under planerade aktiviteter på fritidshemmet. Detta är något som även FL4 håller med om. Här är FL3:s uttalande:

I den bästa världen är det ju minst två så det är någon som liksom hovrar i närheten och kan liksom fånga upp, stötta upp, hjälpa och visa och beroende på vad den här aktiviteten är.

FL3 förklarar att antalet personer i form av personal kan påverka aktiviteten för eleverna. Vi tolkar respondentens resonemang att det är idealt när det finns minst två personal, så att en person kan vara närvarande och stötta elever i aktiviteten, och den andra kan vara som en hjälpare hand. Personalen kan då stötta varandra i att stötta eleverna genom aktiviteten, och genom detta möjliggöra för en mer individanpassad stöttning så att fler elever blir inkluderade.

7.2.2. Analys

Samtliga respondenter uttrycker att de tar reda på elevernas olika intressen, men tillämpar det genom olika strategier och metoder. FL1 talar om att elevernas drivkraft kan vara till en kompis på fritidshemmet. Genom det relationella perspektivet ser vi att relationen och samspelet mellan elev och elev är viktigt för att känna inkludering. Vi kan koppla FL1:s beskrivna strategi i frågan om intressen hos eleverna till att hen menar sig aktivt arbeta med fokus på relationen mellan lärare och elev, och mellan elev och elev. Det kan med andra ord ses som lika betydelsefullt för eleverna att ha en god relation till klasskamrater som till lärare. Om läraren inte lyckats planera en aktivitet som intresserar alla elever i en grupp, kan aktiviteten istället bli motiverande om en kompis deltar.

Till skillnad från FL1s resonemang anser FL2 att det är viktigare att eleverna får välja själva vad de vill göra på fritidshemmet. Det kan utifrån ett relationellt perspektiv ses som att respektera barnets autonomi och deras personliga intressen. Vidare förklarar FL2 att det är bra om alla elever testar på när nya aktiviteter erbjuds. Då det kan bidra till en inkluderande miljö genom att eleverna utforskar och upptäcker nya saker tillsammans, vilket kan stärka relationerna inom elevgruppen. FL2 belyser vikten till elevers behov och självbestämmande genom att fritidshemslärare upprätthåller en god kommunikation till eleverna. Enligt Aspelin & Persson (2011, s. 109) är kommunikation en av de centrala byggstenarna i ett relationellt perspektiv. Kommunikationen i relationer är så pass betydande och kan vara en bidragande faktor till en positiv och trygg miljö för eleverna, eftersom det kan bidra till en ömsesidig förståelse.

Utifrån intervjuerna framgår det att FL3 fokuserar på att skapa förutsättningar för pedagogiska möten som främjar elevernas utveckling och motivation till lärande.

FL3 betonar vikten av att använda sig av strategier såsom tålmod, och att kontinuerligt erbjuda eleverna samma aktiviteter, så att de kan delta på egna villkor. Detta är särskilt betydande eftersom elevernas behov kan förändras från dag till dag. Enligt Aspelin & Persson (2011, s. 10) innebär pedagogiska möten att läraren bekräftar elevens behov i stunden. Vi tolkar det som att FL3 försöker sträva efter att se att elevers behov är föränderliga, och som fritidshemslärare vara tillmötesgående till detta. Fortsättningsvis förklarar Aspelin och Persson (2011, s. 11) att pedagogiska möten är en av byggstenarna för att skapa en stödjande arena, där eleverna känner sig bland annat bekräftade, sedda och hörda av sina lärare.

7.2.3.Sammanfattning

Sammanfattningsvis lyfter respondenterna fram flera pedagogiska strategier och metoder som de anser vara användbara för att främja elevernas deltagande och inkludering. Bland dessa strategier betonas elevernas intressen som en central drivkraft för att engagera dem i aktiviteter. FL1 och FL2 diskuterar olika tillvägagångssätt för att inkludera elever i planerade aktiviteter, där FL1 betonar vikten av att skapa intresse för aktiviteten eller genom en kamrats deltagande, medan FL2 framhäver vikten av att låta eleverna själva välja aktiviteter för att respektera deras autonomi och intressen. FL3 understryker betydelsen av att vara lyhörd för elevernas intressen och planera aktiviteterna utifrån dem, men även att exponera eleverna för vissa aktiviteter upprepade gånger för att gradvis öka deras deltagande. I analysen av intervjuerna framgår det att fritidshemslärarna ser relationer och samspelet mellan elever som centrala för att främja inkludering. FL2:s syn på att låta eleverna välja sina egna aktiviteter betonas som ett sätt att respektera deras autonomi och intressen, samtidigt som det strävar efter att främja inkludering och stärka elevgruppens relationer. Detta kan förstås som ett uttryck för aspekter av det relationella perspektivet där respondenternas synsätt och tillvägagångssätt bidrar till skapandet av en inkluderande och stödjande miljö på fritidshemmet.

7.3.Strategier och metoder i den fria leken och det sociala samspelet

Respondenterna föreslog olika strategier och metoder för att skapa inkludering i den fria leken och i det sociala spelet. Samtliga talar om att vara en lyhörd vuxen i sociala sammanhang och vara engagerad i relationsskapandet med eleverna.

FL1 och FL3 beskriver strategier och metoder i den fria leken som något som går hand i hand med det sociala samspelet på fritidshemmet. Båda framhäver betydelsen av att relationen till eleverna gör det lättare för fritidshemlärarna att se var de bör lägga sitt fokus. FL3 beskriver följande:

Jag skulle säga att när det kommer till fri lek och även uppstyrd lek, så är det relationsskapandet som tar lite tid, det är liksom a och o för att kunna fånga en elev.

Vi tolkar FL3:s mening att det är avgörande att bygga relationer med eleverna för att kunna engagera och inkludera elever i både fri lek och planerade aktiviteter. Hen betonar att relationsskapandet tar tid och är grundläggande för att kunna förstå och engagera elever på ett meningsfullt sätt. FL1 framhäver betydelsen av att arbeta med relationer i elevgrupper i förebyggande syfte. Hen beskriver att det ger lärarna en fördel om eleverna känner förtroende till sina fritidshemslärare, och att det bidrar till trygghet i gruppen. FL1 förklarar det på följande sätt:

Det måste vara fokus på barngruppen, även om du känner att det är lugnt. För det är det går väldigt fort för ett sånt här arbete där man ska bygga förtroende för varandra att rasera. Man gör sig oftast sig själv en björntjänst om man känner att "nu är lugnt, jag kan göra något annat". Men nej, då kan du faktiskt börja bygga relationer. Du kan vara med och medverka i barnens lek eller i deras vardag. För det bygger ju förtroende till dig som sen används till att bygga gruppen.

FL1 betonar hur skört relationsarbetet kan vara, därför är det viktigt att kontinuerligt arbeta med relationerna i elevgruppen och att aktivt delta i elevernas lek. FL1 menar även att när elevgruppen har ett förtroende till fritidshemsläraren underlättar detta för fritidshemsläraren att känna av dynamiken och kunna reagera snabbt när något avvikande sker.

Ett perspektiv som skilde sig från de andra fritidshemslärarna var FL2s resonemang kring inkludering i det sociala samspelet. FL2 förklarade det som följande:

Jag tror ju mer på att blanda åldrar väldigt mycket mer. För att jag tänker att utvecklingskurvan hos många barn är ju alltså väldigt olika liksom. Så att det är väl lite sånt här arbete som vi håller på med just nu, som jag ändå tänker är självklart att blanda åldrarna.

FL2 uttrycker att de arbetar med blandade åldrar för att det visat sig ha goda effekter på elevernas sociala samspel- och utveckling. FL2 visar förståelse för elevernas olika behov i olika åldrar men även att elever utvecklas i olika takt. Utifrån en överblick av eleverna anser även FL2 att hen kan ge stöd till de elever som behöver det i sociala interaktioner. FL4 delar uppfattning med FL2, då kan en strategi vara att uppmuntra eleven till att delta i en pågående aktivitet som FL2 förklarar på följande sätt:

Jag tänker också att det ju vara ibland att man vet om eller ser elever som kanske är lite utanför, och då kanske de egentligen bara behöver en liten push att *men nu går vi och är med i sandlådan*. Man försöker ändå ha ett litet vakande ögon och uppmärksamma elever som kanske har lite svårt att söka social kontakt med andra, och uppmuntra dem att vara med i den fria leken.

Vi tolkar att FL2:s poäng i citatet är att vara uppmärksam på elever som verkar vara utanför, eller har svårt att söka social kontakt med andra. FL2 understryker att vissa elever kan behöva uppmuntran och stöd för att delta i den fria leken eller andra aktiviteter. Genom att ha ett uppmärksamt och stöttande förhållningssätt kan fritidshemslärare hjälpa till att inkludera alla elever.

7.3.1. Analys

Strategier och metoder som lyfts fram av FL1 och FL3 är att aktivt bygga och upprätthålla relationer med eleverna. De strävar efter att vara en närvarande och engagerad fritidshemslärare för att skapa en trygg och inkluderande miljö. Det relationella perspektivet framträder genom att respondenterna strävar efter att skapa en miljö där elever känner sig sedda och stöttade av sina lärare. FL2 och FL4 betonar betydelsen av att vara uppmärksam på elever som kan ha svårt att söka sociala kontakter med andra. FL2 förklarar att en strategi är att uppmuntra elever till att delta i sociala interaktioner och att delta i den fria leken. Att

uppmuntra elever att vara med i lekar är en strategi på hur fritidshemslärare kan stötta elever som är utanför. Pedagogiska möten handlar om att lärare ska se elevers behov för att sträva efter en miljö där eleverna blir sedda. FL2 strävar efter att få sina elever att samarbeta och kommunicera med varandra. Aspelin & Persson (2011, s 11) förklarar att pedagogiska möten handlar om att läraren erbjuder handlingar med en strävan att elever ska känna sig sedda och hörda. Vi ser att relationer, särskilt mellan elever och lärare, är väsentligt för att lyckas med inkludering både i den fria leken och i det sociala samspelet som sker. Vi kan även tyda att relationsarbetet är skört och att fritidshemslärare kontinuerligt behöver lägga sitt fokus på att upprätthålla goda relationer till eleverna. I enlighet med Aspelin & Persson (2011) tolkar vi respondenternas svar som att de aktivt arbetar med att bygga relationer, både mellan eleverna och mellan lärare, för att skapa inkluderande miljöer.

7.3.2.Sammanfattning

Respondenterna resonerar om olika strategier och metoder för att främja inkludering på fritidshemmet. Trots variationer i deras tillvägagångssätt är de alla överens om vikten av att vara en lyhörd och engagerad vuxen i de sociala sammanhangen och att aktivt bygga relationer med eleverna. FL1 och FL3 framhäver att relationsskapandet tar tid och är avgörande för att förstå var man bör fokusera på i sitt arbete. FL1 betonar även vikten av att arbeta proaktivt med elevgruppen genom att känna dem väl. FL2 synpunkt skiljer sig något genom att framhäva fördelarna med att blanda åldrar för att främja elevernas sociala samspel och utveckling. Att vara medveten om elevernas olika behov och stödja dem i sociala interaktioner är en central del av tillvägagångssättet för fritidshemslärare, vilket FL4 och FL2 båda lyfter fram.

7.4.Utmaningar med inkluderingsarbete

Vilka utmaningar identifierar fritidshemslärare i sitt arbete med inkludering?

Vad gäller den sista frågeställningen uttryckte respondenterna att det finns stora utmaningar med inkluderingsarbetet på fritidshemmet, dock gav respondenterna skilda åsikter om vilka utmaningarna är. Vi fick syn på hinder som dålig samverkan, personalbrist, vårdnadshavares motstånd kring diagnoser och religiösa skäl.

FL1 beskrev att de största utmaningarna för inkluderingsarbetet är personalen själv, när det inte finns någon samverkan i arbetslaget. Enligt FL1 kan detta skapa förvirring i elevgruppen och försvåra gemenskapen som hen förklarar på följande sätt:

Ja, men det största hindret är väl när man jobbar med kollegor som har olika åsikter. Då måste man verkligen jobba med att bryta ner det så att det blir en samsyn i gruppen, innan man kan börja göra ett ordentligt jobb. Har inte personal någon röd tråd, då byggs ingen röd tråd i gruppen och så vidare. Samma sak händer ju med personalen när det finns olika syn eller olika krav. Då blir det jätte konstigt för barnen.

FL1 lyfter fram utmaningar som kan uppstå när kollegor inte har en samsyn i arbetet. FL1 framhäver betydelsen av samarbete i arbetslaget för att tillsammans skapa enad arbetsmiljö, vilket i sin tur bidrar till en mer stabil och trygg miljö för eleverna. Även FL3 talar om personalen och beskriver personaltätheten som en viktig faktor för fritidshemslärarna att kunna identifiera elevernas olika behov. FL3 beskriver på följande sätt:

Jag tycker att en utmaning kan vara när barnens behov drar åt olika håll. Och hur man ska få det gå ihop rent logistiskt. Ibland behöver någon elev gå ut och springa och en annan elev behöver få ligga i soffan med en bok. Och så finns det inte personal till det. Då har vi inte ens talat om alla de elever som inte har särskilda behov, men som ändå är barn och elever med behov och viljor.

FL3 beskriver vilka konsekvenser personalbristen kan ha, då det försvårar inkluderingsarbetet genom att elevernas olika behov kan bli svårare att möta. FL3 framhäver att en utmaning kan vara elevers olika behov som kräver olika typer av stöd. Hen beskriver att det kan vara logistiskt svårt att tillgodose dessa varierande behov när det inte finns tillräckligt med personal. Utmaningen blir mer komplex när man även måste ta hänsyn till elever utan särskilda behov, men som ändå har sina egna behov och önskemål. Ett annat resonemang utvecklas av FL2, som till skillnad från FL1 och FL3, menar att det inte finns särskilt mycket utmaningar med inkluderingsarbetet, dock påstår respondenten att utmaningarna i vissa fall orsakats av religiösa skäl från vårdnadshavare. FL2 beskriver detta på följande sätt:

Det kanske i för sig har varit föräldrar som kanske har sagt sitt, som kanske har någon så här riktigt religiösa skäl. Om vi till exempel ska ha något julfirande eller om vi skulle gå iväg till en kyrka, så kanske det finns vissa som har religion och en starkt religiös tro. Och av religiösa skäl får inte ett barn gå med helt enkelt. Då blir ju det barnet exkluderat, så ibland har det varit föräldrar.

FL2 påpekar att vissa föräldrar har motsatt sig vissa aktiviteter på fritidshemmet av religiösa skäl, vilket har resulterat i att vissa barn har blivit exkluderade från elevgruppen. Även FL4 nämner vårdnadshavare som en utmaning när det gäller inkluderingsarbetet på fritidshemmet. Hen beskriver att inte lägga vikt vid elevers funktionsvariationer och lyfter fram sitt resonemang på följande sätt:

Föräldrar kan ju vara en grej, de som inte vill se att sina barn behöver stöd och liksom. Jag är inte för att det ska sätta diagnoser hit och dit bara för att, men i skolvärlden så är det verkligen inte att du sätter ett barn i ett fack för att de får liksom en diagnos utan tvärtom, det är ju förutsättningar.

FL4 menar att det blir en utmaning att erbjuda alla elever ett inkluderande fritidshem om vårdnadshavare hindrar det arbetet. FL4:s strävar efter en samverkan där vårdnadshavare kan se bortom eventuella diagnoser och istället fokusera på barnets individuella behov och förutsättningar.

7.4.1. Analys

Respondenterna ger en inblick i de utmaningar som de upplever när det kommer till fritidshemmets inkluderingsarbete. Vi kan bland annat se att dessa utmaningar är kopplade till relationer och kommunikation på olika sätt. Det framgår bland annat av FL1 att bristande samverkan inom personalen är ett hinder för inkluderingsarbetet, och kan försvåra gemenskapen i elevgruppen och skapa förvirring. Detta pekar på värdet av relationer och kommunikation inom arbetslaget, för att säkerställa att alla strävar åt samma håll och har en gemensam syn på inkluderingsarbetet. Enligt Aspelin och Persson (2011, s. 9) är det relationella perspektivet inriktat på att bevara och etablera relationer, för att gynna

lärprocesser och kommunikation. FL3 betonar bristen på personal som en utmaning för att kunna identifiera och tillfredsställa elevernas olika behov. Detta visar hur externa faktorer som personalresurser även kan påverka och hindra ett effektivt inkluderingsarbete, och praktiska svårigheter med att skapa en inkluderande miljö där alla elever känner sig välkomna och stöttade.

FL2 och FL4 diskuterar utmaningar relaterade till vårdnadshavare. Lärarkompetens innebär att, i samarbete med kollegor och föräldrar, kunna möta elever utifrån en förståelse för deras sociala, kulturella och individuella bakgrund, menar Aspelin och Persson (2011, s. 49–50). FL2 uttalar sig om vårdnadshavares religiösa övertygelser som kan påverka deras inställning till vissa aktiviteter eller deltagande för deras barn. Vilket i sin tur, enligt FL2, kan leda till exkludering av den eleven i situationen. Detta visar på behovet av att etablera en öppen och respektfull kommunikation med vårdnadshavare, för att förstå deras oro och samtidigt främja inkludering och gemenskap för alla elever. Aspelin och Persson (2011, s. 9) menar att det är av yttersta vikt att läraren ser relationsarbeten som en betydelsefull uppgift, genom kommunikation och handlingar kan läraren förverkliga detta mål.

När man utgår ifrån det relationella perspektivet är diagnoser och funktionsvariationer mindre relevanta, och skolan ska stötta alla elevers behov trots eventuella diagnoser, förklarar Holmberg (2020, 102). FL4 resonerar i linje med detta genom att betona vikten av att se bortom diagnoser och istället fokusera på varje elevs individuella behov och förutsättningar. Detta kräver en relationell och kommunikativ förståelse för varje elevs unika situation, och hur man bäst som fritidshemslärare kan stötta dem för att skapa en inkluderande miljö.

7.4.2.Sammanfattning

Utmaningarna med inkluderingsarbetet på fritidshemmet kan delas in i flera områden enligt de fyra respondenterna. FL1 och FL3 betonar utmaningar relaterade till personalen och dess samverkan. FL1 nämner att brist på samverkan i arbetslaget kan skapa förvirring och svårigheter för elevgruppen att etablera gemenskap. Åsiktsskillnader och brist på en röd tråd bland personalen kan försvåra arbetet med att skapa en inkluderande miljö. FL3 påpekar också att personalbristen kan försvåra möjligheten att upptäcka och tillgodose elevernas olika behov, vilket kan leda till logistiska utmaningar i planeringen av aktiviteter. FL2 förklarar att utmaningar kan uppstå på grund av vårdnadshavares religiösa övertygelser, vilket kan leda till att elever exkluderas från vissa aktiviteter eller evenemang. FL4 fokuserar på

vårdnadshavares motstånd mot att deras barn blir diagnostiserade eller behovet av extra stöd, vilket kan förhindra en inkluderande miljö. FL4 strävar efter en samverkan där vårdnadshavare ser bortom diagnoser och istället fokuserar på barnets individuella behov och förutsättningar för att underlätta inkluderingsarbetet.

8.Diskussion

Syftet med denna studie har varit att belysa hur fritidshemslärare resonerar om sitt arbete för att inkludera alla elever i fritidshemmets undervisning utifrån elevers olika förutsättningar och behov. Vi har fått tydlig inblick i hur fritidshemslärare ser på begreppet inkludering samt bättre förståelse för deras strategier och metoder för att skapa en inkluderande fritidshemsmiljö. Dessutom har vi fått kännedom om vilka utmaningar fritidshemslärarna identifierar med att upprätthålla en inkluderande verksamhet. I detta avsnitt för vi först en diskussion om studiens resultat och kopplar detta till tidigare forskning och avslutar med en diskussion om vidare forskning.

8.1.Resultatdiskussion

I denna studie har vi undersökt hur fritidshemslärare resonerar om sitt arbete för att inkludera alla elever i fritidshemmets undervisning utifrån elevers olika förutsättningar och behov. Vi har fått information om vilka innebörder fritidshemslärare lägger i begreppet inkludering i relation till fritidshemsverksamheten, vilka praktiska strategier och metoder fritidshemslärare beskriver i sitt arbete med inkludering, samt vilka utmaningar fritidshemslärare identifierar med inkluderingsarbete. Vad gäller den första frågan om fritidshemslärares förståelse av inkludering visar vår studie att relationsbyggande mellan lärare och elev anses vara grundläggande för att kunna bemöta eleverna efter deras olika förutsättningar och behov. Fritidshemslärarna betonar att inkludering innebär att alla elever ska ha möjlighet att delta på ett eller annat sätt. Samtidigt läggs stor vikt på elevernas autonomi, eftersom deras dagsform och behov kan variera. Det är även viktigt med tanke på att fritidshemmet erbjuder en mer informell miljö där eleverna ges fler valmöjligheter. När det kommer till vilka strategier och metoder fritidshemslärarna beskriver för att skapa en inkluderande miljö visar vår studie att mycket fokus läggs på elevernas egna intressen för att motivera dem till att delta i olika aktiviteter. En annan strategi fritidshemslärarna tar upp är att samma aktivitet kan förekomma upprepade gånger för att eleverna ska få möjlighet att delta på egna villkor. Återigen uppmärksammar fritidshemslärarna att relationsskapande är av stor vikt för att stötta eleverna i det sociala samspelet och i den fria leken. Men även att relationsskapandet mellan eleverna är betydande för att stärka gruppdynamiken. När det kommer till utmaningar med inkluderingsarbete, visar vår studie att fritidshemslärarna identifierar att brister i samverkan

kan ha en negativ påverkan på inkluderingsarbetet. Bristen på personal är en annan utmaning som uppmärksammas, detta kan resultera i att vissa elever vars behov inte syns så tydligt kan förbises. En annan utmaning som dyker upp berör vårdnadshavares specifika önskemål gällande exempelvis religion.

Enligt Gustafson och Hjärnes (2015) studie är centrala pedagogiska strategier för inkludering att bygga relationer med elever och deras vårdnadshavare. Det överensstämmer med våra respondenters berättelser, där det framgår att ha god relation till eleverna och elevgruppen är grundläggande för att kunna inkludera dem utifrån deras olika behov. Samtidigt kan bristande relationer med vårdnadshavare motverka inkluderingsarbetet i fritidshemsverksamheten. Gustafson och Hjärne förklarar vidare att en annan viktig strategi för att skapa en inkluderande miljö är att ha dubbelbemanning vid aktiviteter. Detta återspeglas i vårt empiriska material, där en respondent beskriver att fler lärare under en aktivitet kan ge elever möjlighet till stöd utifrån deras förutsättningar och behov. Trots att Gustafson och Hjärnes studie utfördes på en friskola, visar det ändå samma resultat som vår studie som är relaterad till fritidshemmet. Jämförelsen mellan våra studier visar på likheter att relationsbyggande med både elever och vårdnadshavare samt dubbelbemanning med personal bidrar till en mer inkluderad verksamhet. Aspelin och Persson (2011, s. 141) anser att relationen mellan elev och lärare är gynnsam för elevers inläring, men de ser ingen tydlig koppling mellan personaltätheten och elevers inläring. Resultatet i vår studie visar dock, enligt respondenters perspektiv, att det finns fördelar för elevens lärande och ökad personal. Att det kan främja lärandet på så sätt att när minst två personer är närvarande så finns det någon som kan erbjuda stöd och vägledning till eleverna när den andra läraren håller i en planerad aktivitet.

Olssons (2022) studie undersöker undervisningssituationer i samband med elever med intellektuell funktionsnedsättning. Det som framkommer i studien är bland annat att fokus läggs på att utveckla barns självbild och förmåga att ta egna beslut. Utifrån våra respondenters perspektiv är det också av stor vikt att respektera varje elevs autonomi för att främja deras självständighet. Något annat centralt som framkom i Olssons studie för ett inkluderande tillvägagångssätt är användandet av pedagogiskt material. I vår studie nämner respondenterna inte användningen av pedagogiskt material som en del av arbetet för att främja inkludering, vilket visar en skillnad. Medan Olssons studie fokuserar på elever med intellektuell funktionsnedsättning, utgår vår studie inte från funktionsvariationer på samma sätt, då vi förhåller oss till ett relationellt perspektiv. Om vi istället hade utgått från ett kategoriskt

perspektiv som fokuserar på elevens särskilda behov, där individuella åtgärder tillämpas för den enskilda eleven, hade vår studie kanske sett annorlunda ut och riktat blicken mer mot funktionsnedsättningar (Specialpedagogiska skolmyndigheten, 2019).

Artikeln av Lundbäck (2024) fokuserar på utomhusverksamheten inom fritidshemmet. I studien läggs mycket fokus på social inkludering, metoden som användes var observationer. Resultatet som framkom i Lundbäck's studie är att eleverna interagerar mer med varandra när en vuxen deltar i aktiviteter, när läraren inte syntes till resulterade det i att vissa elever blev exkluderade. Resultatet visade även på att planerade aktiviteter bidrar till ökad social inkludering i fritidshemmet. Jämförelsen mellan vår studie och Lundbäck's visar på likheter, såsom betydelsen av närvarande och engagerade vuxna för att stödja elevernas sociala interaktioner för att främja inkludering inom verksamheten. En annan likhet som går att tyda är att planerade aktiviteter kan bidra till en mer inkluderad miljö. Enligt Wahlström (2019, s. 162) uppnås detta om läraren har kompetensen att möta barnens och elevernas sociala behov på ett utvecklande sätt. Det är först då gruppen kan forma en trygg och respektfull plats för lärande. Wahlström (2019) menar, med andra ord, att ett stödjande socialt klimat är avgörande för att skapa en miljö där alla elever känner sig välkomna och motiverade att lära sig. Eftersom vår studie baseras på intervjuer med fritidshemslärare och inte elevers perspektiv i relation till kunskapsinhämtning så kan vi inte uttala oss hur dessa tillvägagångssätt kan tillämpas i praktiken.

Resultatet som framkom i Wernholms (2023) studie är att det är en stor efterfrågan på lärare inriktade mot fritidshemmet i verksamheten snarare än lärare som är inriktade mot exempelvis specialpedagogik. Detta är för att fritidshemslärare ofta känner elevgruppen bättre och mycket fokus läggs på relationsskapandet, vilket är centralt för att främja en inkluderad fritidshemsverksamhet. Andra centrala områden inom inkludering som berörs i Wernholms studie är elever i behov av särskilt stöd, specialpedagogiska verktyg samt inkluderingsarbete i fritidshemsundervisningen. Nilholm och Göransson (2013, s. 47) beskriver att en elev som har specialpedagogiskt stöd kan bli åsidosatt i arbetet av elever som inte har specialpedagogiskt stöd. Detta är en intressant aspekt och ett tecken på att inkluderingsarbetet kan vara komplext beroende på situation. Specialpedagogiska verktyg kan betraktas som inkluderande, men i praktiken kan det ibland resultera i marginalisering. Vi tror att goda relationer till eleverna och elevgruppen är betydande för att kunna bedöma när en viss typ av stöd faktiskt främjar inkludering och när det inte gör det. Vikten av att ha goda relationer med både enskilda elever

och hela elevgruppen har varit ett återkommande perspektiv i respondenternas synsätt genom vår studie. Våra respondenter har inte gått in på tankar och erfarenheter gällande specialpedagoger i fritidshemsverksamheten. Jämförelsen mellan våra studier visar på både likheter och skillnader gällande inkluderingsarbetet i fritidshemmet.

Jämförelserna mellan de tidigare studierna och vår studie visar på många likheter, men vi kan också tyda en del skillnader. Respondenterna i vår studie identifierade bland annat samverkan och personalbrist som en utmaning med inkluderingsarbetet, detta är två områden som inte berörs i de tidigare studierna. Detta betyder att vårt fokus i studien och de tillvägagångssätt vi har tillämpat har bidragit till att lyfta fram nya aspekter om inkludering på fritidshemmet. Vi upplever dock fortfarande att fritidshemmets inkluderingsarbete ibland kan vara komplext och inte alltid så enkelt, det kan bero på att det finns en brist på konkreta strategier och metoder. Det är även något som respondenterna inte uppmärksammar, de talar mer i termer om förhållningssätt och relationsarbete. Det kan vara så att inkluderingsarbetet upplevs som abstrakt just för att det inte finns konkreta strategier och metoder att implementera i praktiken, utan att det är ett ständigt pendlande mellan olika relationella dynamiker, tillvägagångssätt och strategier.

8.2. Metoddiskussion

Med hänsyn till tidsramen för denna studie genomförde vi fyra intervjuer, vilket inte är tillräckligt för att dra några generella slutsatser. I denna studie var vår tanke att få tydligare förståelse för hur fritidshemslärare konkret arbetar med strategier och metoder för att skapa en inkluderande fritidshemsmiljö. Vi anser att de genomförda intervjuerna inte helt täckte vårt behov av detaljerad information om detta. Det kan möjligen bero på att vi använt oss av semistrukturerade intervjuer. Om vi istället hade använt oss av strukturerade intervjuer, anonyma enkäter, samt observationer hade utfallet förmodligen blivit annorlunda och gett oss en annan typ av kunskap. Däremot fick vi tydligare förståelse för mycket annat värdefullt gällande inkluderingsarbete i fritidshemsverksamheten.

8.3. Vidare forskning

Vad vi känner till finns det en brist på empiriska studier av inkluderingsarbete som specifikt behandlar fritidshemmets verksamhet. För vidare forskning anser vi det intressant att forska vidare om vilka konkreta strategier och metoder fritidshemslärare arbetar med för att främja en inkluderande fritidshemsmiljö som är tillgänglig för alla elever. Vi finner detta viktigt eftersom elever som håller sig innanför normen kanske kan förbises, trots att de kan vara i behov av stöd även om de inte har någon uttalad funktionsvariation eller svårighet. Vi tror att elever i verksamheten kan gynnas och utvecklas genom en tydligare struktur inom fritidshemsverksamheten, inte bara elever med olika funktionsvariationer. Vi tror att forskning vars fokus specifikt behandlar strategier och metoder kan fungera som ett verktyg och stöd för fritidshemslärare. Det kan hjälpa fritidshemslärare att utveckla sin kompetens att bemöta alla elevers olika förutsättningar och behov inom verksamheten och därmed bidra till en inkluderande fritidshemsmiljö.

9.Referenslista

- Ahrne, G & Svensson, P. (2015). *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber.
- Aspelin, J & Persson, S. (2011). *Om relationell pedagogik*. Malmö: Gleerup.
- Gustafson, K & Hjärne, E. (2015). Friskolan som en frizon för elever i behov av särskilt stöd? Inkludering, olikhet och specialpedagogik för alla. I: *Pedagogisk forskning i Sverige*. 20:3–4, 273–292. [blob:https://artikelsok-ip.bj.se/a73ccd59-ad06-414c-9be5-e13b2f38a7d2](https://artikelsok-ip.bj.se/a73ccd59-ad06-414c-9be5-e13b2f38a7d2).
- Holmberg, L. (2020). *Perspektiv i fritidshem*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Jahanmahan, F. (2012). Interkulturell pedagogik, inkluderande pedagogik - forum för motstånd?. I: Goldstein-Kyaga, Katrin & Borgström, Maria. (red.). *Den interkulturella blicken i pedagogik: Inte bara goda föresatser*. Stockholm: Södertörn Studies in Education. <http://sh.diva-portal.org/smash/get/diva2:534554/FULLTEXT01.pdf>.
- Lundbäck, B. (2024). Lärares handlingar för att främja social inkludering i fritidshemmets utomhusverksamhet- en observationsstudie. I: *Pedagogisk forskning i Sverige. ISSN 1401-6788*. <https://open.lnu.se/index.php/PFS/article/view/3423/3628>.
- Nilholm, C & Göransson, K. (2013). *Inkluderande undervisning- vad kan man lära av forskningen?*. Specialpedagogiska skolmyndigheten. https://kvutis.se/wp-content/uploads/2014/05/00458_tillganglig.pdf
- Olsson, I. (2022). Hur skolor kan utveckla elevers funktionella kunskaper – en nordisk forskningsöversikt om undervisning av elever med intellektuell funktionsnedsättning. I: *Nordisk tidsskrift for pedagogikk og kritikk*. Volym 8. S. 156–170. <https://pedagogikkogkritikk.no/index.php/ntpk/article/view/3409/6733>.
- Patel, R & Davidsson, B. (2019). *Forskningsmetodikens grunder- att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Lund: Studentlitteratur.
- Reinecker, L & Jorgensen, P. (2018). *Att skriva en bra uppsats*. Stockholm: Liber.
- Skolverket. (2022). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet*. <https://www.skolverket.se/getFile?file=9718>

Specialpedagogiska skolmyndigheten (2019). Stödmaterial förskola, uppstartsträff.
<https://www.spsm.se/stodmaterial-forskola/start---stodmaterial-forskola/uppstartstraff/> [2024-03-07].

Vetenskapsrådet. (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. [Forskningsetiska principer VR 2002.pdf](#).

Wahlström, N. (2019). *Didaktik: ett professionsbegrepp*. Första upplagan Malmö: Gleerups.

Wernholm, M. (2023). Undervisning i ett fritidshem för alla?. I: *Pedagogisk forskning i Sverige*. Vol 28 No 4 (2023) ISSN 1401-6788.
<https://open.lnu.se/index.php/PFS/article/view/3173/3632>

10.Bilaga 1

Intervjuguide:

- Vad innebär inkludering för dig?
- Hur arbetar ni för att inkludera och stödja alla elever i den fria leken samt i det sociala samspelet på fritidshemmet? (strategier och metoder).
- Hur arbetar ni för att inkludera alla elever i planerade aktiviteter på fritidshemmet? (strategier och metoder).
- Hur arbetar ni i fritidshemsverksamheten för att skapa inkluderande lärmiljöer utifrån elevers olika förutsättningar och behov?
- Kan du dela med dig av några framgångshistorier där alla elever varit inkluderade på fritids?
- Vad tror du det berodde på?
- Kan du även dela med dig om ett exempel där ett sådant arbete inte lyckats?
- Vad tror du det berodde på?
- Finns det några särskilda utmaningar ni stöter på när det gäller inkludering, och hur hanterar ni dem?